

МОВОЗНАВСТВО.
ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО
Мовознавство

УДК 811.112.2:215

Марія ВЕРЕШ,
старший викладач кафедри теорії та практики перекладу ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (Україна, Ужгород) morica@bigmir.net
Вікторія СИНЬО,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (Україна, Ужгород) vika.syno@gmx.de

**ПОЛІСЕМІЯ У НІМЕЦЬКІЙ ХРИСТІЯНСЬКО-БОГОСЛОВСЬКІЙ
ТЕРМІНОСИСТЕМІ**

Стаття присвячена аналізу явища полісемії на базі німецької християнсько-богословської терміносистеми, виявлено основні групи багатозначних термінів та особливості їх функціонування, проведений статистичний аналіз полісемантичних термінів.

Ключові слова: терміносистема, німецька християнсько-богословська терміносистема, полісемія, різновиди полісемії, богословський термін.

Лім. 14.

Maria VERESH,
senior lecturer of Translation Theory and Practice Department SHEU «Uzhhorod National University» (Ukraine, Uzhgorod) morica@bigmir.net
VIKTORIA SYNO,
Ph.D. in Philology, Associate Professor of German Philology Department SHEU «Uzhhorod National University» (Ukraine, Uzhgorod), vika.syno@gmx.de

POLYSEMIE IN THE GERMAN THEOLOGICAL TERMINOLOGY

The article deals with the analysis of the polysemie in the theological terminology of German language. A statistic analysis of the polysemantic words in the mentioned terminology was provided. The peculiarities of the polysemantic theological terms in the German language were defined.

Key words: terminology, German theological terminology, polysemie, types of polysemie, theological term.

Ref. 14.

Марія ВЕРЕШ,
старший преподаватель кафедры теории и практики перевода ГВУЗ «Ужгородский национальный университет» (Украина, Ужгород) morica@bigmir.net
Виктория СИНЬО,
кандидат филологических наук, доцент кафедры немецкой филологии ГВУЗ «Ужгородский национальный университет» (Украина, Ужгород) vika.syno@gmx.de

ПОЛІСЕМІЯ В НЕМЕЦЬКОЇ ХРИСТИАНСЬКО-БОГОСЛОВСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

В статті здійснено аналіз полісемії німецьких християнсько-богословських термінів. Проведено статистичний аналіз на наявність німецьких християнсько-богословських багатозначних термінів.

Ключеві слова: терміносистема, німецька християнсько-богословська терміносистема, полісемія, різновидності полісемії, богословський термін.

Лит. 14.

Постановка проблеми. Проблема багатозначності мовної одиниці – актуальне питання сучасного термінознавства. Багатозначність термінів – один з основних недоліків будь-якої терміносистеми, оскільки вона створює проблеми у науковій комунікації. Проте уникнути полісемії не можливо, оскільки вона відноситься до складової частини загальнолітературної мови.

Аналіз досліджень. Питання полісемії порушували у своїх наукових працях С. В. Гринев, В. П. Даниленко, І. С. Квитко, Т. Р. Кияк, М. П. Кочерган, О. В. Суперанська та ін. Полісемантичні терміни в релігійній та богословській терміносистемі досліджували Л. А. Закреницька на базі англійської богословської термінології та Є. Г. Жерновой на базі французької релігійної термінології. Однак німецька християнсько-богословська терміносистема не виступала предметом такого роду дослідження.

Мета даної статті – дослідження явища полісемії у німецькій християнсько-богословській терміносистемі та виявлення особливостей функціонування багатозначних термінів даної терміносистеми. Матеріали дослідження склали 172 термінологічні одиниці у вибірці із 2798 термінів німецької християнсько-богословської терміносистеми на базі фахового словника Ф. Гауке та Г. Швінге «Theologisches Fach- und Fremdwörterbuch» [13].

Виклад основного матеріалу. У термінології під полісемією розуміють «співвідношення одного терміна більше, ніж з одним поняттям у межах одного й того ж суміжного термінологічного поля, внаслідок чого термін втрачає точність і стає залежним від контексту» [7, 45]. О. С. Ахманова полісемією вважає «наявність у одного й того ж слова декілька значень, зв'язаних між собою, які виникли внаслідок видозмінення та розвитку первинного значення цього слова» [2, 335]. О. Селіванова називає полісемією «вияв мовної парадигматики й асиметричного дуалізму мовного знака, наявність в одній лексемі або одиниці будь-якого мовного рівня кількох значень (лексико-семантичних варіантів), які певним чином пов'язані одне з одним» [9, 468].

Думки науковців стосовно полісемії у терміносистемах різняться. Так, Т. Р. Кияк називає полісемію «небажаним явищем у межах окремої наукової сфери» [6, 36]. Неоднозначність терміна – це послаблення його функціональної позиції, а саме: визначеності та однозначності зафіксованого в ньому поняття [12, 232]. До однозначності та точності терміна повинна прагнути будь-яка термінологія [8, 357]. Так, термін *das Konsistorium* має наступні значення: 1) зібрання кардиналів за головуванням Папи Римського; 2) найвищий уряд деяких євангелістських церков; 3) церковний суд у католицькій єпархії. Інша група лінгвістів не відкидає присутність труднощів у полісемії, але й не вважає проблем в її існуванні в термінології. «Багатозначне слово співвідноситься із декількома поняттями, що ще раз підтверджує відсутність прямого співпадіння слова та поняття: слово одне, а понять два і більше і стільки ж найменувань предметів» [10, 42]. Полісемія як лексико-семантичний процес, пов'язана із асиметрією знака, не актуальна для стандартизації термінології [4, 180].

Полісемія – небажане явище у термінології, оскільки спричиняє труднощі у комунікації, однак зберегти однозначність складно через постійний взаємозв'язок мови та людини, яка в процесі пізнання оточуючого її світу потребує матерію для вираження, при цьому використовує вже існуючі засоби мови шляхом присвоєння додаткового значення вже наявним одиницям. Поряд із цим зміст мовного значення здатен розвиватися активніше, ніж форма його вираження. Тому полісемію можна вважати сукупністю семантичних зв'язків, що міститься в синхронній структурі терміна. Для лексичної системи мови властива багатозначність, а однозначність – це не властивість термінологічної одиниці, а вимога, що до неї ставиться [11, 7]. Полісемія у терміносистемах – явище природне, закономірне і неминуче, так як багатозначні терміни виникають постійно, бо несуть в собі риси лексичних одиниць природної мови, для яких характерна багатозначність [5, 176].

О. Селіванова розрізняє лексичну та граматичну полісемії. При другій граматичні форми можуть позначати різний категорійний зміст. При першій йдеться про лексеми або фразеологічні одиниці. [9, 468]. Лексична полісемія визначається через поняття подібності значення. Схожими називають значення в такому випадку, коли існують такі рівні семантичного опису, на яких їхнє тлумачення або ж конотація мають нетривіальну спільну частину, і якщо у тлумаченні вона виконує ту саму роль відносно інших семантичних компонентів [1, 186]. А. М. Василева припускає існування інших двох типів полісемії, а саме: міжмовної полісемії (між окремими терміносистемами) та багатозначності лексичної одиниці в межах певної фахової мови [3, 73]. Так, прикладом міжмовної полісемії виступає термінологічна одиниця *das Testament*. У християнсько-богословському вжитку позначає «союз між Богом та людиною (*das Alte Testament* – Старий Завіт, *das Neue Testament* – Новий Завіт)», у юриспруденції цей термін має значення «остання воля, заповіт». Зустрічають термінологічні одиниці, полісемія яких проявляється в межах даної фахової мови і поза нею. Наприклад, термін *der Patriarch* (від гр. *πατριάρχης* – праотець, голова роду) в межах богослов'я має наступні значення: 1) старозавітній патріарх ізраїльського народу (Діяння 7,8); 2) почесний титул архієпископа у католицькій церкві; 3) титул найвищої духовної особи у східних церквах; 4) у щоденному вжитку позначає авторитарність голови сім'ї.

Полісемія часто пов'язана із такими поняттями, як слово у «вузькому» та «широкому» значенні. Так, термінологічна одиниця *die Liturgie* (від гр. *λειτουργία* – *öffentlicher Dienst* публічне служіння) у вузькому значенні слова позначає Божественну Літургію Іоанна Златоустого або Василя Великого, що використовується у термінології Східних церков. В широкому значенні дана термінологічна одиниця позначає сукупність усіх публічних богослужбових відправ, всі обряди, молитви та тайни, які служить церква. Цьому протиставляється приватна молитва. В першому значенні термін літургія включає в себе всі богослужбові відправи, які служать у відповідно встановленій формі включаючи часи, тайни, т. і., та які офіційно використовуються помісною церквою – як літургія визначеної церкви – римська літургія, антиохійська літургія, і т. д. Отже, літургія позначає обряд – візантійський обряд – візантійська літургія. В цей самий спосіб розрізняють публічні богослужіння від інших називаючи їх літургічними [14].

У ході дослідження християнсько-богословських термінів німецької мови було виявлено 172 полісемічні термінологічні одиниці. Більшість багатозначних термінів – двозначні і нараховують 104 одиниці, що становить 60, 47%. Наприклад: одиниця *die Imprimatur* в першому значенні використовується як «дозвіл на друкування книги після отримання дозволу від видавця або ж автора»; у другому значенні (в католицькому слововживанні) позначає «дозвіл єпископа на друкування богословських творів»; термін *die Genesis* вжи-

вається в першому значенні як «створення світу», у другому – «Перша книга Мойсея» (Перша книга Святого Письма Старого Завіту); лексична одиниця *der/das Exarchat* вказує на 1) «територію, якою управляє екзарх»; 2) «посаду та термін перебування одного екзарха на посаді»; термінологічна одиниця *der Schutzengel* в богословській термінології вживається у значенні «ангел хоронитель» (із Євангелія від Матея 18,10). В другому значенні характеризує «особу, яка неочікувано надає допомогу у скрутній ситуації».

Наступну за чисельністю групу утворюють тризначні терміни – 41 одиниця, що становить 23,84 %: *der Vatikan* 1) «резиденція Папи»; 2) «коротка назва держави Ватикан»; 3) найвищий уряд католицької церкви; *der Logos* 1) «промова, мова, інтелект» (у філософії); 2) «слово Боже як об'єктивно відображена воля Божа та могутність створення всесвіту» (Книга Буття 1,3; Псалми. 33,6; Євангеліє від Івана 1, 1–3); 3) «Ісусу як вочленене Слово та Боже об'явлення» (Євангеліє від Івана. 1,14; Книга Одкровення 19,13).

Термінологічних одиниць із 4 значеннями зафіксовано значно менше – 23 одиниці, що складає 13,37 % від усіх полісемічних термінів. Наприклад, термін *das Konsistorium* має наступні значення: 1) «зібрання кардиналів під проводом Папи»; 2) «церковний суд католицької єпархії»; 3) «(в Австрії) найвищий орган управління католицької єпархії»; 4) «найвищий уряд деяких євангелістських церков». Термінологічна одиниця *christlich* позначає: 1) «те, що відповідає вченню Ісуса Христа»; 2) «того, хто визнає себе християнином»; 3) «той, що визначений християнством, знаходить свої коріння в ньому»; 4) «відповідний із християнською церквою, той, що слідує традиціям церкви».

Термінів, що містять по 5 та 6 значень, зафіксовано у 2 випадках кожен. Наприклад, п'ятизначний термін *die Kurie* означає: 1) «одиниця поділу давньоримських сімейних союзів»; 2) «місце зібрання давньоримського сенату»; 3) «сукупність папських установ для управління католицькою церквою»; 4) «оточення Папи»; 5) «єпископський ординаріат». Термінологічна одиниця *der Kanon* охоплює 6 значень, а саме: 1) «сукупність біблійних канонічних книг»; 2) «догмат церкви»; 3) «в Літургії головна частина – Канон»; 4) «канонічне право»; 5) «список католицьких святих»; 6) «багатоголосний музичний твір». Кількісне співвідношення полісемічних термінів відображено в таблиці 1.

Таблиця 1.

Полісемічні терміни християнсько-богословської термінології німецької мови

	Абсолютна кількість од.	Відносна кількість %
Двозначні терміни	104	60,47 %
Тризначні терміни	41	23,84 %
Чотиризначні терміни	23	13,37 %
П'ятизначні терміни	2	1,16 %
Шестизначні терміни	2	1,16 %
Всього	172	100 %

Висновки. Таким чином, явище полісемії для християнсько-богословської терміносистеми німецької мови слабо виражене, бо не бажане. Полісемічні терміни складають 6,1 % від загальної кількості проаналізованих термінів (кореневих, похідних та композит, всього 2798 одиниць). Найбільше трапляються терміни із двома значеннями – 60,47 %.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Апресян Ю. Д. Избранные труды. Лексическая семантика (синонимические средства языка) / Ю. Д. Апресян. – М. : Языки русской культуры, 1995. –Т. 1. – 364 с.
2. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : Советская энциклопедия, 1969. – 608 с.

3. Васильева А. Н. Курс лекций по стилистике русского языка : Общие понятия стилистики, разговорно-обиходный стиль речи / А. Н. Васильева. – М. : Русский язык, 1976. – 240 с.
4. Даниленко В. П. Русская терминология : Опыт лингвистического описания / В. П. Даниленко – М. : Наука, 1977. – 246 с.
5. Закреницька Л. А. Англійська християнсько-богословська терміносистема : генезис, структура, семантика : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Л. А. Закреницька. – Хмельницький, 2011. – 243 с.
6. Кияк Т. Р. Прагматичні аспекти стандартизації української термінології / Т. Р. Кияк // Мовознавство : науково-теоретичний журнал / Гол. ред. В. Г. Складенко. – 1993. – № 1. – С. 35–38.
7. Квитко И. С. Термин в научном документе / И. С. Квитко. – Львов : Вища школа, 1976. – 128 с.
8. Левковская К. А. О некоторых особенностях терминологии / К. А. Левковская // Труды института языкознания АН СССР. – 1959. – Т. 9. – С. 355–387.
9. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
10. Суперанская А. В. Общая терминология : Вопросы теории / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева. – М. : Едиторал УРСС, 2004. – 248 с.
11. Шевчук М. В. Мовленнєвий жанр як категорія організації мовного коду в комунікативному дискурсі / М. В. Шевчук // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. – 2009. – № 5. – С. 464–467.
12. Шехурин Д. Е. Ясность и доступность изложения : Из опыта работы над научно-технической статей / Д. Е. Шехурин // Редактор и книга : Сб. статей. – М. : Искусство, 1962. – Вып. 3 – С. 204–251.
13. Hauck F. Theologisches Fach- und Fremdwörterbuch / F. Hauck, G. Schwinge. – Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 2005. – 240 S.
14. Liturgy : [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.newadvent.org/cathen/05230a.htm>

REFERENCES

1. Apresjan Ju. D. Izbrannye trudy. Leksicheskaja semantika (sinonimicheskie sredstva jazyka) / Ju. D. Apresjan. – М. : Jazyki russoj kul'tury, 1995. –Т. 1. – 364 s.
2. Ahmanova O. S. Slovar' lingvisticheskikh terminov / O. S. Ahmanova. – М. : Sovetskaja enciklopedija, 1969. – 608 s.
3. Vasil'eva A. N. Kurs lekcij po stilistike russkogo jazika : Obshhie ponjatija stilistiki, razgovorno-obihodnyj stil' rechi / A. N. Vasil'eva. – М. : Russkij jazyk, 1976. – 240 s.
4. Danilenko V. P. Russkaja terminologija : Opyt lingvisticheskogo opisanija / V. P. Danilenko – М. : Nauka, 1977. – 246 s.
5. Zakrenic'ka L. A. Anglijs'ka hristijans'ko-bogoslovs'ka terminosistema : genezis, struktura, semantika : dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.04 / L. A. Zakrenic'ka. – Hmel'nic'kij, 2011. – 243 s.
6. Kijak T. R. Pragmatichni aspekti standartizacii Ukraïns'koï terminologii / T. R. Kijak // Movoznavstvo : naukovo-teoretichnij zhurnal / Gol. red. V. G. Skljarenko. – 1993. – № 1. – S. 35–38.
7. Kvitko I. S. Termin v nauchnom dokumente / I. S. Kvitko. – L'vov : Vishha shkola, 1976. – 128 s.
8. Levkovskaja K. A. O nekotoryh osobennostjah terminologii / K. A. Levkovskaja // Trudy instituta jazykoznanija AN SSSR. – 1959. – Т. 9. – S. 355–387.
9. Selivanova O. Suchasna lingvistika : terminologichna enciklopedija / O. Selivanova. – Poltava : Dovkillja-K, 2006. – 716 s.
10. Superanskaja A. V. Obshhaja terminologija : Voprosy teorii / A. V. Superanskaja, N. V. Podol'skaja, N. V. Vasil'eva. – М. : Editorial URSS, 2004. – 248 s.
11. Shevchuk M. V. Movlennjevij zhanr jak kategorija organizacii movnogo kodu v komunikativnomu diskursi / M. V. Shevchuk // Naukovij visnik Volins'kogo nacional'nogo universitetu im. Lesi Ukraïni. – 2009. – № 5. – S. 464–467.
12. Shehurin D. E. Jasnost' i dostupnost' izlozhenija : Iz opyta raboty nad nauchno-tehnicheskij statej / D. E. Shehurin // Redaktor i kniga : Sb. statej. – М. : Iskusstvo, 1962. – Vyp. 3 – S. 204–251.
13. Hauck F. Theologisches Fach- und Fremdwörterbuch / F. Hauck, G. Schwinge. – Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 2005. – 240 S.
14. Liturgy : [Elektronnij resurs] – Rezhim dostupu : <http://www.newadvent.org/cathen/05230a.htm>

Статтю подано до редакції 26.2.2015 р.